

Pravdivosť alebo zdôvodnenie? (Odpoveď M. Nuhlíčkovi)

MILOŠ TALIGA

Katedra filozofie. Fakulta humanitných vied. Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Tajovského 40. 974 01 Banská Bystrica. Slovenská republika
Milos.Taliga@umb.sk

Tento článok je odpoveďou na Nuhlíčkovu stať (2013a), dotýka sa však aj problémov, ktorým sa Nuhlíček venoval v (2013b). V 1. časti sa pokúsím objasniť, prečo relevantný typ zdôvodnenia musí súvisieť s pravdivosťou toho, čo je zdôvodňované. Vďaka tomu sa presuniem k diskusii o internalistických a externalistických teóriách zdôvodňovania, ktorá bude pokračovať aj v 2. časti. 3. časť je zhrnutím negatívnych dôsledkov pre podmienku zdôvodnenia a 4. časť pripomenutím kľúčového rozdielu medzi zdôvodnením a kritikou.

1. Otázka súvisu zdôvodnenia a pravdivosti

Ďakujem Nuhlíčkovi za jeho reakciu (2013a) a aj za memento, ktoré uvádza na jej konci. Nevieť však, či ho uspokojím, ak poviem, že mi porozumel správne, iba pokiaľ ide o otázku, či zdôvodnenie chápem ako zdôvodnenie pravdivosti toho, čo je zdôvodňované. Ďalšie jeho interpretácie mojich názorov musím už spresniť. Podľa prvej z nich sú „zdôvodnenie v Taligovom chápaní a nezávislý dôkaz pravdivosti daného tvrdenia, resp. presvedčenia ... ekvivalentné“ (Nuhlíček 2013a, 143). Problém práve citovanej interpretácie sa ukazuje, keď Nuhlíček komentuje rozlišovanie dostatočného (resp. definitívneho) a čiastočného zdôvodnenia, ktoré som uviedol v Taliga (2009, 353). Nuhlíček píše:

Aj toto delenie je zrozumiteľné vo svetle chápania zdôvodnenia ako dôkazu pravdivosti: „definitívne zdôvodnenie“ môžeme chápať ako

kompletný dôkaz pravdivosti daného výroku, zatiaľ čo pod „čiasočným zdôvodnením“ si môžeme predstaviť určitú podporu daného tvrdenia či presvedčenia, ktorá zvyšuje pravdepodobnosť, že je pravdivé (aj keď táto podpora nie je priamo dôkazom jeho pravdivosti). (Nuhlíček 2013a, 144)

Delenie na definitívne a čiasočné zdôvodnenie má byť teda podľa Nuhlíčka *zrozumiteľné* vo svetle chápania zdôvodnenia ako dôkazu pravdivosti, pričom však čiasočné zdôvodnenie určitého tvrdenia či presvedčenia „nie je priamo dôkazom jeho pravdivosti“. To nevyzerá ako konzistentná interpretácia. Pritom si však Nuhlíček správne všima, že zdôvodnenie v mojom chápaní „predstavuje nejaký druh podpory v prospech pravdivosti presvedčení“ (Nuhlíček 2013a, 143). Tento názor by som prerozprával tak, že zdôvodnením je ľubovoľné zret'azenie dvoch skupín výrokov (presvedčení, teórií a pod.), z ktorých jedna má buď definitívne, alebo čiasočne zdôvodniť, resp. podporiť, pravdivosť tej druhej (pozri Taliga 2009, 353).¹

Hneď však musím dodať dve poznámky. Po prvé, takémuto chápaniu zdôvodnenia sa nevyšmyknú ani rôzne návrhy (často externalistické), ktoré nehovoria o zdôvodnení priamo ako o vzťahu medzi dvomi skupinami výrokov, ale – napríklad – ako o zdroji (pôvode), ktorý má hovoriť čosi v prospech zdôvodňovaných tvrdení či presvedčení. (K tomuto bodu sa vrátim v 2. časti.) Po druhé, v súčasnosti by som bol pri vymedzení čiasočného zdôvodnenia ústretovejší a neobmedzoval by som ho na podmienku uvedennú v Taliga (2009, 353), aby bol stupeň podpory (vyjadrený v pravdepodobnostných termínoch) vyšší ako $\frac{1}{2}$. Ak totiž podobne ako Hempel v (1965) rozlíšime medzi absolútnou a relatívnou konfirmáciou, potom by sme mohli vkladať nádej do návrhu, že v prípade relatívnej konfirmácie stačí, ak sa stupeň nededuktívnej podpory určitého tvrdenia *b*, ktoré má byť (v pravdepodobnostnom zmysle) podporené vzhľadom k inému tvrdeniu *e*, zvýši čo i len o desatinu alebo o stotinu percenta (podľa toho, čo sme ochotní považovať za relevantný nárast). Túto nádej však sklame Popperova-Millerova teoréma, ktorú som parafrázoval v Taliga (2009, 368–371): Evidencia *e* nemôže v žiadnom zmysle slova zvýšiť pravdepodobnosť tej časti obsahu hypotézy *b*, ktorou *b* prekračuje *e*. To vyvracia ideu pravdepodobnostnej nededuktívnej podpory, pretože časť obsahu *b*, ktorou *b* prekračuje *e*, je práve

¹ Uvedená parafráza nemá byť definíciou zdôvodňovania (keďže by išlo o definíciu kruhovú), ale iba zdôraznením rozlišovania medzi definitívnym a čiasočným zdôvodnením namiesto chápania zdôvodnenia ako nezávislého dôkazu pravdivosti.

tou časťou obsahu h , ktorá nie je od e deduktívne závislá. K Hempelovej myšlienke absolútnej confirmácie stačí povedať len toľko, že ak by sme o evidencii e (ktorá má confirmovať hypotézu h v nededuktívnom zmysle) aj vedeli, že je (objektívne) pravdivá, nedokázali by sme čeliť známemu problému indukcie, ale by sme mu, naopak, spočívali priamo v náruči. Problém indukcie sa nedá riešiť pomocou tvrdenia, že hypotéza h je zdôvodnená evidenciou e , pretože e pravdivo opisuje výskyt tých udalostí, ktoré predpovedali predikcie odvodené z h . Také tvrdenie by takisto podliehalo problému indukcie, keďže od začiatku vieme, že hypotéza h evidenciu e presahuje.

Druhé spresnenie, ktoré musím dodať k Nuhličkovej interpretácii mojich názorov, sa týka jeho domnienky, že moje chápanie zdôvodnenia sa vymyká ako internalistickému tak aj externalistickému chápaniu (pozri Nuhlíček 2013a, 146-147). Najprv sa vyjadrím k Nuhličkovmu vykresleniu internalistického zdôvodnenia ako zdôvodnenia, ktoré „nemá nič spoločné s pravdivosťou presvedčení“ (Nuhlíček 2013a, 147). To je totiž základ, na ktorom Nuhlíček postavil svoje tvrdenie, že moje chápanie zdôvodnenia (ako zdôvodnenia pravdivosti) nie je internalistické. Až potom prejdem k zdôvodneniu externalistickému.

Ak Nuhličkovi správne rozumiem, tak za príklad internalistického zdôvodnenia, ktoré nemá nič spoločné s pravdivosťou presvedčení, považuje Lehrerovu ideu akceptačného systému „presvedčení konkrétneho subjektu“ (Nuhlíček 2013a, pozn. 15). Lehrer však na viacerých miestach zdôrazňuje, že pre poznanie je potrebná „akceptácia, ktorej cieľom je pravda“ (Lehrer 1999, 19), teda, že jeho zámerom je „predložiť teóriu poznania a zdôvodnenia, ktorou vysvetlíme, prečo máme zdôvodnenie akceptovať informáciu ako správnu, a tvrdiť, že to vieme“ (Lehrer 1999, 36). Na otázku „Ako akceptovaný systém generuje zdôvodnenie?“ Lehrer odpovedá: „Tak, že nám povie, či je racionálne akceptovať nejakú vec pri hľadaní pravdy“, t. j. vtedy, „keď chceme akceptovať len to, čo je pravdivé“ (1999, 94). Lehrer síce podrobne opisuje tzv. osobné zdôvodnenie v termínoch internej koherencie (1999, 6. kap.), napokon však propaguje myšlienku tzv. nevyvráteného, resp. neanulovaného zdôvodnenia (undefeated justification), o ktorom tvrdí, že „presahuje internú koherenciu a preniká k pravde“ (Lehrer 1999, 116). V kontraste k externalizmu trvá na tom, že „zdôvodnenie presvedčenia, ktoré človek pozná ako pravdivé, sa ... zakladá na určitej evidencii vtedy a len vtedy, keď to, že má evidenciu, vysvetľuje, ako vie, že presvedčenie je pravdivé“ (Lehrer 1999, 136).

Máme tu teda príklad internalistu, podľa ktorého zdôvodnenie súvisí s pravdivosťou zdôvodňovaných presvedčení úplne bytostne.² Téza, podľa ktorej internalistické zdôvodnenie „nemá nič spoločné s pravdivosťou presvedčení“ (por. Nuhlíček 2013a, 147), je tak vyvrátená. Moje chápanie zdôvodnenia je však zlučiteľné s Lehrerovou internalistickou teóriou. Chápem, že môže byť nezlučiteľné s *inou* internalistickou teóriou zdôvodnenia, podľa ktorej zdôvodnenie *nesúvisí* s pravdivosťou zdôvodňovaného presvedčenia, v takom prípade by som však súhlasil s Lehrerom a tvrdil by som, že ide o *epistemicky irelevantný* typ zdôvodňovania.

2. Epistemické zdôvodnenie a externalizmus

Problém súvisu zdôvodnenia a pravdivosti sa vynára aj pri Nuhlíčkovej diskusii o externalistických teóriách zdôvodnenia. Nuhlíček píše:

Ani externalisti ... neopúšťajú predpoklad, že predmetom zdôvodnenia je samotné presvedčenie, a nie jeho pravdivosť (ako u Taligu). Zdôvodnené presvedčenie je podľa nich presvedčenie, ktoré nadobúda sklon byť pravdivé ... na základe svojho *pôvodu*. (Nuhlíček 2013a, 147)

Nie som si istý, ako chápať práve citovaný názor, hoci poznám viacero externalistických teórií zdôvodnenia, vrátane tých, ktoré spomína Nuhlíček. Zdá sa mi totiž, akoby Nuhlíček tvrdil, že podľa externalistov má zdôvodnené presvedčenie (vďaka svojmu pôvodu) *sklon byť pravdivé*, no zdôvodnenie presvedčenia nemá mať *nič spoločné s pravdivosťou* presvedčenia. Ani to nevyzerá ako konzistentná interpretácia externalistického zdôvodnenia.³ Súhlasím s tým, že podmienky pravdivosti a zdôvodnenia sa „tradične“ v analytickej epistemológii 20. a 21. storočia uvádzajú osobitne, nemôžem však už súhlasiť s tým, že by tieto dve podmienky boli (alebo mali byť) „navzájom nezávislé“ (Nuhlíček 2013a, pozn. 9). Skôr si myslím, že väčšina súčasných epistemológov by tvrdila to, čo Hetherington, a to, že „na rozdiel od pragmatického zdôvodnenia má byť epistemické zdôvodnenie nejakým spôso-

² A pri diskusii nefalibilistického fundacionalizmu Lehrer píše: „Ak je zdôvodnenie irelevantné pre pravdivosť základných presvedčení, nie je potrebné pre zdôvodnenie akceptácie alebo na získanie poznania“ (Lehrer 1999, 41). Relevantné zdôvodnenie musí teda podľa neho súvisieť s pravdivosťou.

³ Ak som však Nuhlíčkovi iba zle porozumel, vopred sa mu ospravedlňujem.

bom úzko spojené s pravdou“, t. j. že „epistemické zdôvodnenie presvedčenia je zdôvodnením pravdivosti presvedčenia, nie jeho užitočnosti alebo spoločenskej úctyhodnosti“ (Hetherington 1996, 22).

Ak má byť podmienka zdôvodnenia *relevantnou* podmienkou poznania, musí byť *bud'* nutnou, *alebo* dostatočnou podmienkou poznania. V oboch prípadoch musí existovať spojenie medzi zdôvodnením a pravdivosťou. Ak by totiž bola podmienka zdôvodnenia (PZ) *dostatočnou* podmienkou poznania (P), platil by kondicionál $PZ \rightarrow P$. Splnenie PZ by teda *zaručovalo* splnenie P, čiže *aj splnenie podmienky pravdivosti* (keďže podľa tripartitnej definície nepravdivé presvedčenia poznatkami nie sú). V mojom chápaní by, v takom prípade, išlo o *definitívne* zdôvodnenie, z ktorého vyplýva pravdivosť zdôvodneného presvedčenia. Ak by bola podmienka zdôvodnenia (PZ) *nutnou* podmienkou poznania (P), platil by kondicionál $P \rightarrow PZ$. Hoci by teda *nemohlo dôjsť k poznaniu bez splnenia* PZ, splnenie PZ by nezaručilo poznanie. V takom prípade by, podľa môjho chápania zdôvodnenia, išlo o zdôvodnenie *čiastočné*, pri ktorom nie je pravdivosť zdôvodneného presvedčenia ničím zaručená, ak však platí kondicionál $P \rightarrow PZ$, *nejaké spojenie medzi zdôvodnením a pravdivosťou tu byť musí*.

Nemôžem teda súhlasiť s Nuhličkovým názorom, že „zdôvodnenie *pravdivosti* poznatkov je ... niečím, čo protirečí litere tripartitnej definície, podľa ktorej zdôvodňujeme samotné presvedčenia, a nie ich pravdivosť“ (Nuhlíček 2013a, pozn. 9). Napokon, vyvrátením tohto názoru je aj jedna z najstarších epistemologických doktrín – nefalibilistický fundacionalizmus, podľa ktorého je *vď' aka zdôvodneniu zaručená pravdivosť* toho, čo je zdôvodnené. Preto radšej opäť počítam s možnosťou, že som Nuhličkovi porozumel nesprávne. Zatiaľ to však vyzerá tak, že v pozadí nášho nesúhlasu stoja rozdielne odpovede na otázku, či je dôležité, aby zdôvodnenie presvedčenia, že *p* (ktoré má byť poznatkom), viedlo k pravde alebo ju aspoň, takpovediac, sprevádzalo.⁴ Tvrdím, že *ak zdôvodnenie nesúvisí s pravdivosťou zdôvodňovaného presvedčenia, potom je úplne zbytočné, aby bolo vyžadované*, pretože v prípade takého zdôvodnenia neplatia kondicionály $PZ \rightarrow P$ a $P \rightarrow PZ$. Ak je cieľom poznania (aj) pravda, potom je zdôvodnenie, ktoré pravdivosť nijakým spôsobom nikomu nenaznačuje, irelevantné.

⁴ V oboch prípadoch („viest' k“; „sprevádzať“) má byť zdôvodnenie presvedčenia príznakom (buď definitívnym alebo čiastočným) pravdivosti presvedčenia. Otázka súvislosti zdôvodnenia a pravdivosti sa zvykne označovať aj ako „truth-conducivity of justification“, pozri napríklad Lammenranta (2008, časti 8 a 9).

Ak sa však tvrdí, že zdôvodnenie nejakým spôsobom naznačuje pravdivosť, potom to už s internalizmom a externalizmom ide dolu vodou. V prípade internalizmu musí totiž poznávajúca osoba *S* *vedieť*, že dobré dôvody pre jej presvedčenie, že *p*, na ktoré sa odvoláva, jej naznačujú, že *p* je pravdivé. Podľa argumentov opísaných v Taliga (2009) však *S* čosi také *vedieť* *nemôže*. V prípade externalizmu je situácia rovnako zúfalá: Externalista síce tvrdí, že na to, aby *S* (prvá osoba) vedela, že *p*, *S* *nemusí* vedieť, že jej presvedčenie, že *p* je zdôvodnené (stačí, ak je fakticky zdôvodnené a *S* o tom nemusí ani tušiť), *musí* tu však byť iná osoba (tretia osoba), ktorá stanoví, čo je faktickým zdôvodnením pôvodného presvedčenia osoby *S*, že *p*. Tretia osoba musí teda sformulovať teóriu zdôvodnenia, ktorá – pokiaľ má byť pre poznanie relevantná – *musí* *postulovať* súvislosť medzi externalistickým zdôvodnením (označme ho neutrálne symbolom „*Ex*“) a pravdivosťou zdôvodňovaného presvedčenia. A tak sa opäť vynára tradičná otázka, odkiaľ tretia osoba *vie*, že ňou stanovená podmienka faktického zdôvodnenia presvedčenia prvej osoby je *správna* – otázka, ktorá (vo svojom tradičnom šate) vedie naspäť k požiadavke, aby tretia osoba (alebo ďalšia, iná osoba) poskytla *zdôvodnenie* pre to chápanie faktického zdôvodnenia, ktoré (podľa predpokladu) musí splniť prvá osoba *S*, aby mohla vedieť, že *p*.

Túto otázku *musí* externalizmus nejakým spôsobom zodpovedať, aspoň pokiaľ sa nechce stať prázdnu doktrínou, ktorá o spojení pravdivosti pôvodného presvedčenia *p* s jeho postulovaným (a údajne správnym či faktickým) zdôvodnením *Ex* nič nepovie. Ak sa o spojení pravdivosti *p* s *Ex* nič nehovorí, potom je návrh, podľa ktorého sa *p* stáva poznatkom osoby *S* až *tedy*, keď splní podmienku *Ex*, *irrelevantný*. (Pre čo by malo byť potrebné splniť podmienku *Ex*? A *vzhľadom* k čomu je podmienka *Ex*₁, o ktorej súvislosti s pravdou sa nič nehovorí, lepšia ako podmienka *Ex*₂, o ktorej súvislosti s pravdou sa nehovorí takisto?) Ak sa však tvrdí, že spojenie medzi *Ex* a pravdivosťou *p* existuje, potom musí externalista čeliť klasickým vecným kritickým protiargumentom, ktoré Nuhliček veľmi dobre pozná, ako o tom svedčí jeho *stat'* (2013b). Nepovažujem preto za potrebné podrobne tieto argumenty rozoberať. Namiesto toho sa pokúsím objasniť, ako súvisí externalistické zdôvodňovanie s mojim chápaním zdôvodnenia. Presnejšie povedané, pokúsím sa vysvetliť, prečo sa problémy zdôvodnenia uvedené v Taliga (2009) týkajú aj externalizmu.

Dajme tomu, že nejaká externalistická koncepcia stanoví podmienku zdôvodnenia *Ex*, ktorá ma pomôcť presvedčeniu, že *p* (nejakej prvej osoby *S*) stať sa poznatkom. Nech je touto podmienkou napríklad Goldmanom

navrhnutý vhodný spôsob kauzálneho spojenia medzi faktom, že p a presvedčením, že p .⁵ Ak by mala byť KP *dostatočnou podmienkou* poznania (P), musel by platiť kondicionál $KP \rightarrow P$. Ak by mala byť KP *nutnou podmienkou* poznania (P), musel by platiť kondicionál $P \rightarrow KP$. V Taliga (2010a) som sa venoval otázke, či je kauzálna podmienka preferovaná Davidsonom nutnou alebo dostatočnou podmienkou poznania, tu sa však pokúsim zhodnotiť KP na všeobecnejšej rovine. Vieme, že podľa externalizmu osoba S nemusí vedieť, že jej presvedčenie spĺňa KP, no teraz sa treba pýtať, či to musí vedieť iná (tretia) osoba. Ak by externalista tvrdil, že nie, jeho koncepcia by stratila čaro: Platnosťou uvedených kondicionálov by sa nikto nemusel zaoberať. Ak by však tvrdil, že tretia osoba⁶ *musí byť* schopná v konkrétnych prípadoch určiť, či prvá osoba S splnila KP, potom čelí kľúčovému problému: *Ako* to tretia osoba zistí a *ak* to aj zistí, *ako* jej to pomôže rozhodnúť, či S disponuje *poznáním*? Pomohlo by to iba vtedy, ak by tretia osoba *vedela*, že platí kondicionál $KP \rightarrow P$. To by si však vyžadovalo, aby tretia osoba vedela, že *vždy*, keď je splnená kauzálna podmienka KP, dochádza k poznaniu P. Taká úloha musí byť zjavne nad sily a schopnosti tretej osoby, a to kvôli problému indukcie: Nikto nemôže byť svedkom *všetkých* prípadov splnenia kauzálnej podmienky KP, pretože evidencia, ktorá je k dispozícii, sa môže zaoberať iba *doteraz zaznamenanými* prípadmi.⁷ Nikto teda nemôže posúdiť, či splnenie KP *zaručuje* nadobudnutie poznania P, pretože to by si vyžadovalo *definitívne* zdôvodnenie kondicionálu $KP \rightarrow P$.

Môže tretia osoba vedieť aspoň to, že platí kondicionál $P \rightarrow KP$, teda to, že kauzálna podmienka KP je nutnou podmienkou poznania P? Najprv si všimnime, že touto otázkou sa tretia osoba vôbec nevenuje otázke, *ako zistí*, či prvá osoba splnila KP. Predpokladajme však, podobne ako predtým, že tretia osoba to zistiť môže.⁸ V takom prípade by zo splnenia KP v prípade

⁵ Na účely tohto článku nie je potrebná detailná analýza Goldmanovej podmienky. V záujme stručnosti ju nazvem *kauzálnou podmienkou* a budem na ňu odkazovať aj pomocou skratky „KP“.

⁶ Prípadne ďalšie osoby, či už filozofi, vedci alebo celé komunity príslušných odborníkov.

⁷ Navyše, ak by ktosi tvrdil, že nejaká teória (dajme tomu vedecká teória) vysvetľuje, prečo kondicionál $KP \rightarrow P$ platí, urobil by prvý krok v nekonečnom regrese, pretože by musel čeliť otázke, čím je vedecká teória zdôvodnená.

⁸ Hoci uvedený predpoklad považujem za neobhájiteľný (stroskotal by na podobných problémoch, ktoré opísal Nuhlíček v (2013b) na príklade reliabilizmu), mojou úlohou je ukázať, prečo externalizmu nepomôže ani jeho ústretové prijatie.

prvej osoby odvodzovala záver, že prvá osoba (ktorá KP splnila) disponuje poznaním. Tretia osoba by teda usudzovala podľa neplatného úsudkového pravidla:

$$\frac{P \rightarrow KP}{KP} \\ \hline P$$

Preto by aj v tomto prípade musela tretia osoba čeliť problému indukcie. V ceste by jej pritom stála Popperova-Millerova teoréma, podľa ktorej splnenie KP neposkytuje *žiadnu nededuktívnu podporu* (vyjadrenú v pravdepodobnostných termínoch) záveru P, ktorý premisy presahuje. Inak povedané, pravdivosť externalistickej teórie nemôže byť zdôvodnená *ani čiastočne*.

Prirodzene, tretia osoba by mohla z nejakých (momentálne nejasných) príčin od samého začiatku tvrdiť, že prvá osoba *má* poznanie a že *preto* aj splnila KP, t. j. tretia osoba by mohla usudzovať takto:

$$\frac{P \rightarrow KP}{P} \\ \hline KP$$

Hoci je uvedené úsudkové pravidlo platné, asi je zrejmé, v čom spočíva chyba. Ak niekto tvrdí prvú premisu (podľa ktorej je kauzálna podmienka KP nutnou podmienkou poznania P) a súčasne druhú premisu (podľa ktorej prvá osoba vie, že *p*), a z toho odvodzuje, že prvá osoba splnía KP, potom sa dopúšťa chyby *petitio principii*, pretože otázka, ktorá mala byť ešte len zodpovedaná („Je KP nutnou podmienkou poznania?“), je v skutočnosti už vopred považovaná za rozhodnutú a spolu s ňou aj otázka, či prvá osoba vie, že *p*.

Pre uvedené problémy nemôže tretia osoba zdôvodniť tvrdenie, že kauzálna podmienka je nutnou alebo dostatočnou podmienkou poznania. Tieto problémy, ktoré sú v jadre rovnaké ako problémy opísané v Taliga (2009), stoja v ceste *ľubovoľnej teórii epistemického zdôvodnenia* (označme ju písmenom „L“), pretože súvisia so zisťovaním adekvátnosti, t. j. *pravdivosti*, L'. Predstavme si, že máme teóriu L' a že chceme zistiť, či je pravdivá. Možno za týmto účelom vykonáme vedecký experiment alebo budeme argumentovať pomocou abstraktnejšej úvahy, v každom prípade sa však musíme odvolať na nejaký jazykový výraz T, či je ním už jednoduché tvrdenie (napr. v podobe záznamov o výsledkoch vykonaného experimentu) alebo komplex-

ná teória (napr. vedecká teória opisujúca kognitívne procesy). Ak má však odvolanie sa na T hovoriť niečo v prospech pravdivosti L' , musíme si vybrať *buď* cestu definitívneho zdôvodňovania, pri ktorom by pravdivosť L' vyplývala z pravdivosti T , *alebo* čiastočného zdôvodňovania, pri ktorom by T nededuktívnym spôsobom zvyšovalo stupeň pravdepodobnosti teórie L' . V oboch prípadoch budú naše ambície sklamané z objektívnych príčin opísaných v Taliga (2009).

Pre úplnosť dodám, že tu zostáva ešte jedna možnosť, ktorá sa však neteší príliš veľkej obľube: Môžeme sa *úplne vzdať* podmienky zdôvodnenia a tvrdiť, že teória L' nie je *ničím viac ako hypotézou* o tom, akým spôsobom nadobúdame poznanie. Kauzálnu podmienku alebo ľubovoľnú inú externalistickú podmienku Ex by sme teda prestali chápať ako podmienku zdôvodnenia a jej naturalizáciu by sme dovedli do dôsledkov: Tvrдили by sme, že k poznaniu *fakticky dochádza* vďaka nej, hoci by sme si boli vedomí toho, že hypotézu L' nie je možné zdôvodniť. Ak by L' bola vedeckou hypotézou testovateľnou pomocou experimentov, a ak by obstála v testoch, stále by sme *nemohli* tvrdiť, že bola *vďaka tomu* zdôvodnená. (Ak by sme to tvrdili, dostali by sme sa do nezávideniahodnej situácie: Okrem toho, že by sme si protirečili, by sme museli opäť čeliť problému indukcie.) Ak by sme sa však okrem podmienky zdôvodnenia vzdali aj tripartitnej definície poznania, mohli by sme s čistým svedomím tvrdiť, že L' je prípadom vedeckého poznania – falzifikovateľnej hypotézy. Kým by teda L' nebola vyvrátená, mohli by sme tvrdiť, že je poznatkom o tom, akým spôsobom nadobúdame poznatky, a že výsledkom tohto spôsobu poznávania je aj sama L' . Neprítomnosť protipríkladu k teórii L' , podobne ako neprítomnosť dobrých dôvodov v prospech jej pravdivosti, predsa nijakým spôsobom neohrozuje *pravdivosť* teórie L' . *Iba prítomnosť protipríkladu by pravdivosť teórie L' spochybnila*. Takto by mohol externalista čeliť otázke, ako sa dá overovať pravdivosť jeho teórie *bez toho*, aby o podmienke Ex tvrdil, že je podmienkou zdôvodnenia, a *bez toho*, aby sa venoval zdôvodňovaniu svojej teórie L' . Výsledkom je pozícia, ktorú som v Taliga (2010b) nazval *skepticizmom* a ktorú Nuhliček v (2013a, 140) nazýva „poznáním bez zdôvodnenia“. Diskusii o nej sa venuje nasledovná časť.

3. Neplodnosť zdôvodnenia a prínos skepticizmu

Po formálnej stránke sú argumenty proti externalistickým teóriám *zdôvodnenia*, ktoré som načrtnol vyššie, totožné s tými, ktoré uvádza Nuhliček

v (2013b): Externalizmus zlyháva na probléme indukcie, na chybe *petitio principii* (*begging the question*) a na probléme nekonečného regresu. To by však ani nemalo prekvapovať, keďže *skeptické argumenty* operujú s týmito problémami už od antiky (pozri napr. Lammenranta 2008). Máme tu teda dva obsahovo mierne odlišné spôsoby argumentácie proti externalizmu, ktoré sa stretávajú v rovnakom závere. Súhlasím s Nuhličkom, keď uzatvára, že „v rámci externalizmu principiálne nie je možné dôveryhodne identifikovať zdôvodnenie akýchkoľvek presvedčení“ (Nuhlíček 2013b, 47). Preto ma mierne prekvapilo, keď som sa v Nuhličkovom texte (2013a) dočítal, že moje chápanie zdôvodnenia považuje za „neplodné“, keďže ma údajne „ukracuje o rôzne iné chápania zdôvodnenia“, ktoré „môžu byť potenciálne zaujímavé a prínosné“ (Nuhlíček 2013a, 149). Po tom, čo som uviedol, je azda zrejmé, že moje chápanie zdôvodnenia je naopak až také široké, že zahŕňa *ľubovoľný typ epistemického zdôvodnenia*, t. j. zdôvodnenia, ktoré si nárokuje na to, že súvisí s pravdivosťou zdôvodňovaných presvedčení. Fakt, že to robí až na meta-úrovni, som pritom nepovažoval za podstatný. Teraz však vidím, že som mal *vopred* vysvetliť, akým spôsobom je v mojom chápaní zdôvodnenia zahrnuté internalistické aj externalistické epistemické zdôvodnenie. Mohol som tak predísť nedorozumeniu, že moje chápanie zdôvodnenia je „v jasnom nesúlade“ s internalistickými aj s externalistickými koncepciami (por. Nuhlíček 2013a, 147). Chápem, že (napríklad) kauzálna podmienka znie na prvý pohľad inak ako moje chápanie zdôvodňovania. Dúfam však, že sa mi podarilo objasniť, prečo sa problémy zdôvodňovania, ktoré som opísal v Taliga (2009), týkajú nielen tejto podmienky, ale aj *ľubovoľnej* inej podmienky epistemického zdôvodnenia. Navyše mám dojem, že moje a Nuhličkove názory nie sú až také odlišné, ako to vykresľuje Nuhlíček v (2013a). Napokon, sám Nuhlíček dospel v (2013b) k záveru, že *externalistické* teórie zdôvodnenia prínosnými nie sú. Ak si myslí, že sú prínosné *internalistické* teórie zdôvodnenie, stačí povedať v čom.

Neviem, či by Nuhlíček považoval za plodné aj zdôvodnenie, ktoré nesúvisí s pravdivosťou toho, čo je zdôvodňované. Jeho diskusia o internalistických teóriách v Nuhlíček (2013a, 147) budí tento dojem, no možno ide o dojem falošný. Môj názor som už uviedol: Keďže existujú vecné kritické argumenty proti možnosti získania definitívneho aj čiastočného zdôvodnenia, je neplodné vyžadovať zdôvodnenie, ktoré súvisí alebo chce súvisieť s pravdivosťou toho, čo je zdôvodňované. Avšak vyžadovanie zdôvodnenia, ktoré nesúvisí alebo nechce súvisieť s pravdivosťou toho, čo je zdôvodňované, je neplodné tobôž: Také zdôvodnenie neplní žiadny *epistemicky relevant-*

ný účel. Ak by však niekto predsa len trval na tom, že také zdôvodnenie plodné je, bolo by zaujímavé vidieť, ako by čelil otázke, či je relevantným zdrojom zdôvodňovania napríklad aj veštenie z krištáľovej gule (pozri aj Lammenranta 2008, časť 9). Pre túto chvíľu mám skôr dojem, že *neplodnou je sama požiadavka zdôvodnenia, nie moje chápanie zdôvodnenia*, ktoré som prevzal z Miller (1994, 3. kap.).

Odmietnutie zdôvodnenia vedie spolu s faktom, že existuje poznanie, k téze, že poznatky nemusia byť (a ani nie sú) zdôvodnené. Aj túto tézu považujem za plodnú, okrem iného preto, že vyjasňuje spor, či je skepticizmus paradoxný. Prejdem preto priamo k Nuhličkovej výčitke, resp. otázke, prečo zavádzajúco širim koncepciu „poznanie bez zdôvodnenia“ pod hlavičkou skepticizmu (Nuhlíček 2013a, 149). Zdá sa, že môj rozbor všeobecnej formy skeptických argumentov, inšpirovaný Hetheringtonom (1996), ktorý som uviedol v Taliga (2012, 422), bol príliš stručný. Keby som si dal viac záležať, azda by Nuhlíček netvrdil, že sa uspokojivo nevyjadrujem k nesúladu môjho chápania skepticizmu s tradičným chápaním skepticizmu (pozri Nuhlíček 2013a, 140-141), a že nevysvetľujem, prečo moje chápanie skepticizmu „bez okolokov spája[m] s výrazom ‚skepticismus‘, hoci ... [mu] očividne nezodpovedá ani skepticizmus, ktorý nájdeme v dejinách filozofie, ani skepticizmus, ktorý je v prevládajúcej miere predmetom súčasných epistemologických diskusií“ (Nuhlíček 2013a, 145). Zopakujem teda to, že tradičné a v súčasnosti prevládajúce chápanie skepticizmu považujem za zavádzajúce: Skeptik, ktorý argumentuje proti poznaniu *vymedzenému určitým spôsobom*,⁹ spochybňuje možnosť, že existuje poznanie *vymedzené týmto spôsobom*, nie možnosť, že existuje poznanie *vôbec*. Ak sa teda (tradične) skepticizmus interpretuje ako téza, podľa ktorej nič nevieme alebo ako argumentácia, „ktorej cieľom je spochybnenie poznania“ (Nuhlíček 2013a, pozn. 13), potom sa mi zdá, že sa ukracujeme o hlbšie pochopenie skepticizmu, pretože skeptik *nemá prečo tvrdiť*, že nič nevieme, a ani spochybňovať samu skutočnosť, že nejaké poznanie predsa len máme.

Napokon, sám Nuhlíček súhlasí s tým, že v skeptickej argumentácii je „predmetom spochybnenia ... *zdôvodnenie* presvedčení“ (Nuhlíček 2013a,

⁹ V Hetheringtonovej všeobecnej forme skeptických argumentov je toto vymedzenie obsiahnuté v úvodnej premise S1, ktorú následne skeptik spochybňuje. Pre ilustráciu si môžeme predstaviť, že v S1 sa poznanie definuje napríklad v termínoch externalistických kauzálnych teórií, ktoré podmienku zdôvodnenia naturalizujú, alebo v termínoch internalistických teórií, ktoré chápu podmienku zdôvodnenia v normatívnom zmysle.

pozn. 7). Vyplýva z toho spochybnenie poznania? Ako si všíma aj Nuhlíček, je tomu tak iba „za predpokladu tripartitnej definície poznania“ (Nuhlíček 2013a, pozn. 3). Musí však skeptik *akceptovať* tripartitnú definíciu? Nevie si predstaviť, prečo by to tak malo byť. To, že sa táto definícia predpokladá pri vymedzení poznania, ktoré skeptik kritizuje, ešte neznamená, že sa skeptik s ňou musí stotožniť. Naopak, už v Taliga (2010b) som tvrdil, že *pokiaľ chceme chápať rozdiel medzi skepticizmom a agnosticizmom*, nemali by sme skeptikovi podsúvať tézu, že nikto nič nevie a ani argumentačné stratégie spochybňujúce poznanie. Skeptické argumenty, podľa ktorých *nemôžeme mať zdôvodnenie v prospech pravdivosti určitého presvedčenia, že p, nehovoria predsa nič v neprospech pravdivosti tohto presvedčenia, ale „iba“ v neprospech tézy, že ono presvedčenie musí byť zdôvodnené, ak chce byť poznatkom*. Rozumiem teda, prečo skeptik popiera, že by presvedčenie, že *p*, mohlo byť poznatkom *v zmysle tripartitnej definície*. Nerozumiem však, prečo by sa skeptik mal s touto definíciou stotožniť, keďže jeho argumenty nehovoria nič proti pravdivosti presvedčenia, že *p*, ktoré tak (za predpokladu odmietnutia tripartitnej definície) stále môže byť poznatkom. Povedané v skratke: *To, na čom záleží, nie je zdôvodnenie presvedčenia, ale jeho pravdivosť*.

Prínos tohto chápania skepticizmu, ktoré som navrhol aj v Taliga (2010b), by sa mal teda hodnotiť vzhľadom na problémy, ktorým som sa v danej stati pokúšal čeliť. Ako som uviedol v Taliga (2010b, 695), išlo mi najmä o otázku, či sa musí skeptik nevyhnutne zaplietať do protirečení či paradoxov, alebo sa pretvarovať, ako sa to často v epistemologickej literatúre o ňom tvrdí. Súhlasím s Nuhlíčkom (2013a, pozn. 14), že *nie je nutné*, aby sa filozofi pokúšali zo skepticizmu urobiť logicky konzistentnú epistemologickú doktrínu. Ak však chcú odlíšiť skepticizmus od agnosticizmu, zdá sa mi, že to *nutné je*.¹⁰ V Taliga (2010b) mi teda pôvodne išlo o problém, či *preukazujeme dostatočné pochopenie skepticizmu, ak tvrdíme, že ide o vnútorne spornú epistemologickú doktrínu*. Nezaujímal ma otázka, či je skepticizmus logicky konzistentnou doktrínou z historického uhla pohľadu, ale otázka, či sú paradoxy pripisované skepticizmu *naozaj dôsledkom skeptických argumentov*. Som rád, že aj Nuhlíček a Szapuová odpovedajú na túto otázku záporne (por. Nuhlíček – Szapuová 2012, 156-157), ich odpovedi však prestávam rozumieť, ak skepticizmus *nepovažujú* za „logicky konzis-

¹⁰ Samozrejme, tento môj názor môže byť chybný a možno len nechápem, ako sa dá odlíšiť agnosticizmus od skepticizmu *a súčasne zachovať chápanie skepticizmu ako smeru spochybňujúceho poznanie*.

tentný ... smer“, ako to tvrdí Nuhlíček v (2013a, 145, pozn. 13). Existuje teda, podľa nich, nejaký skeptik, ktorý sa zaplieta do paradoxov opísaných napríklad v Démuth (2009)? V Taliga (2010b) som navrhol, že to nie je skeptik, kto sa zaplieta do paradoxov, ale agnostik, ktorý tvrdí, že nič nevieme. Dokonca ani paradox falibilizmu, ktorý Kvasz a Zelenák v práci Kvasz – Zelenák (2009) opisujú a pripisujú ho Popperovi, sa netýka skepticizmu, ktorý sa (podľa môjho čítania Poppera) v Popperovej filozofii nachádza: Skeptik môže s čistým svedomím akceptovať, že existujú tzv. nutné pravdy a súčasne tvrdiť, že nie sú zdôvodnené (pozri Taliga 2010b, 4. časť). To boli kľúčové problémy, ktorým som sa venoval v Taliga (2010b). Mrzí ma, že sa v priebehu našich diskusií čoraz viac od nich vzdávame.

4. Asymetria medzi zdôvodňovaním a kritikou

V krátkosti sa ešte dotknem rozdielov medzi mojimi a Nuhlíčkovými názormi, ktoré na prvý pohľad nevyzerajú až tak dôležito. Pokúsim sa však ukázať, že ide o rozdiely kľúčové. Ako som zdôrazňoval už v Taliga (2009, 362; resp. 2012, 419), deduktívne argumenty sa dajú využiť buď na obhajobu alebo na kritiku určitého tvrdenia p , avšak ani jedna z týchto aktivít nemá nič spoločné so zdôvodňovaním p . Ak teda ponúkam argumenty určené na obhajobu p (napríklad na obhajobu svojich tvrdení) alebo argumenty, ktoré slúžia na kritiku p (napríklad na kritiku tézy, podľa ktorej je zdôvodnenie potrebné na poznanie), neznamená to ešte, že uvádzam dobré dôvody za (obhajoba) alebo proti (kritika) p . Preto si ani nemyslím, že je namieste podozrenie „z protirečenia medzi tým, čo deklaruje[m], a tým, čo skutočne robí[m]“ (Nuhlíček 2013a, 140).

Pokiaľ som si vedomý, moja pozícia nie je vnútorne sporná, no možno sa mýlim. Jej dôsledkom je však chápanie argumentov, ktoré je nezlučiteľné s ďalším Nuhlíčkovým názorom, a to, že „argument vo filozofii môže vystupovať v dvojakej úlohe: 1. Ako dôkaz tvrdenia v zmysle logického vyplývania z premís; 2. ako zdôvodnenie tvrdenia v zmysle pripojenia epistemicky podporných tvrdení“ (Nuhlíček 2013a, pozn. 19). Keďže takéto chápanie argumentov odmietam, nikdy mi nenapadlo explicitne upozorniť na rozdiel medzi 1 a 2. Z vyššie uvedeného je asi zrejmé, prečo odmietam 2. Prečo však odmietam 1? Jednoducho preto, lebo sformulovať argument, ktorého záver *vyplýva* z premís, znamená *odvodit'* záver z premís, neznamená to však záver *dokázať*. Na to, aby išlo o dôkaz záveru, by museli byť (ako podotýka

napr. aj Cmorej 2001, 83) premisy *pravdivé*, čo znamená, že na to, aby sme mohli *vedieť*, že ide o dôkaz záveru, by sme museli *vedieť*, že premisy sú pravdivé. Okamžite tak narážame na problém nekonečného regresu alebo na chybu *petitio principii*, ktorým som sa venoval v Taliga (2009). Mojou úlohou teda nebolo nič iné ako „pripomenúť nám, že je rozdiel medzi tým, keď chceme byť o niečom presvedčení, a tým, keď máme dobré dôvody, aby sme o tom boli presvedčení“ (Laudan 1998, 1132). Keďže sa však zdá, že ide o upozornenie, ktoré budí z nejasných príčin pohoršenie, pripomením aj to, že neprítomnosť dobrých dôvodov v prospech pravdivosti tvrdenia *p* nehovorí *vôbec nič* proti pravdivosti *p*.

Nuhlíček sa pýta: „Ak Taliga *nepozná* podmienky poznania, tak čo mu umožňuje tak horlivo obhajovať názor, že podmienka zdôvodnenia medzi ne nepatrí?“ (Nuhlíček 2013a, 149) Je pravda, že v Taliga (2012, 423) som tvrdil, že *neviem*, ktoré podmienky *sú* nutné a dostatočné pre poznanie. Z toho však *nevyplýva*, že by som nemohol poznať tie podmienky, ktoré nutnými či dostatočnými pre poznanie *nie sú*. V Taliga (2009) som sa pokúsil predostrieť racionálne uvažovanie využívajúce argumenty proti zdôvodňovaniu, ktoré som stručne zhrnul aj v tomto článku a ktorých zásobu zaujímavým spôsobom rozširuje aj Nuhlíček v (2013b). Toto uvažovanie ma doviedlo k záveru, že podmienka zdôvodnenia nie je nutnou a ani dostatočnou podmienkou poznania. Opakujem, že tento záver nie je ničím zdôvodnený, čo však neznamená, že je nepravdivý. Na jeho vyvrátenie je potrebné predostrieť protiargument, ktorý som však v Nuhlíček (2013a) nepostrehol. Nuhlíček síce nasleduje tradíciu analytickej epistemológie a rozlišuje medzi internalistickým a externalistickým zdôvodnením, pokúsil som sa však ukázať, že toto rozlíšenie je skôr v súlade ako v rozpore s názorom, že zdôvodňovanie je neplodné. Podmienku zdôvodnenia nezachráni ani názor, že existuje zdôvodnenie, ktoré „nemá nič spoločné s pravdivosťou presvedčení“ (Nuhlíček 2013a, 147). Ak je našim cieľom *poznanie*, potom je predkladanie a identifikácia dôvodov, ktoré nesúvisia s pravdivosťou zdôvodňovaného presvedčenia, azda aj možné, lenže *zbytočné*. Predkladanie a identifikácia dôvodov, ktoré s pravdivosťou zdôvodňovaného presvedčenia súvisia, je však *nemožné*. Práve to tvrdí, aspoň podľa môjho názoru, skepticizmus. Zdá sa mi, že tento záver je v súlade so závermi Nuhlíčkových statí (2013a) a (2013b), no možno sa mýlim a Nuhlíček z nejakého dôvodu chce obhajovať podmienku zdôvodnenia ako nutnú alebo dostatočnú podmienku poznania.

Literatúra

- CMOREJ, P. (2001): Úvod do problematiky metodológie vied (IV). Dôkazy a argumenty. *Organon F* 8, č. 1, 79-90.
- DÉMUTH, A. (2009): *Poznanie, vedenie alebo interpretácia?* Pusté Úľany: Schola Philosophica.
- HEMPEL, C. G. (1965): Studies in the Logic of Confirmation. In: Hempel, C. G.: *Aspects of Scientific Explanation and Other Essays in the Philosophy of Science*. New York: The Free Press, 3-51.
- HETHERINGTON, S. C. (1996): *Knowledge Puzzles. An Introduction to Epistemology*. Boulder – Oxford: Westview Press.
- KVASZ, L. – ZELENÁK, E. (2009): A Problem for Popper's Fallibilism. In: Cohen, R. S. – Parusniková, Z. (eds.): *Rethinking Popper (Boston Studies in the Philosophy of Science, vol. 272)*. Boston: Springer, 71-81.
- LAMMENRANTA, M. (2008): The Pyrrhonian Problematic. In: Greco, J. (ed.): *The Oxford Handbook of Skepticism*. Oxford: Oxford University Press, 9-33.
- LAUDAN, L. (1998): A Confutation of Convergent Realism. In: Curd, M. – Cover, J. A. (eds.): *Philosophy of Science. The Central Issues*. New York: W. W. Norton & Co, 1114-1135.
- LEHRER, K. (1999): *Teória poznania*. Bratislava: Infopress.
- MILLER, D. W. (1994): *Critical Rationalism. A Restatement & Defence*. Chicago – La Salle: Open Court Publishing Company.
- NUHLÍČEK, M. (2013a): Čo je zdôvodnenie? (Odpoveď M. Taligovi). *Filozofia* 68, č. 2, 139-150.
- NUHLÍČEK, M. (2013b): Prečo externalistické kritériá zdôvodnenia principiálne zlyhávajú? *Organon F* 20, č. 1, 37-49.
- NUHLÍČEK, M. – SZAPUOVÁ, M. (2012): Poznámky ku skepticizmu alebo čo spochybňuje, a čo nespochybňuje skeptik. *Filozofia* 67, č. 2, 147-159.
- TALIGA, M. (2009): Nekonečný príbeh zdôvodňovania. *Filosofický časopis* 57, č. 3, 353-373.
- TALIGA, M. (2010a): Causality, Truth, and Reality. *Organon F* 17, č. 4, 488-507.
- TALIGA, M. (2010b): Paradox skepticizmu? *Filozofia* 65, č. 7, 695-705.
- TALIGA, M. (2012): Na čo sú dobré argumenty? (Odpoveď A. Démuthovi, M. Nuhlíčkoví a M. Szapuovej). *Filozofia* 67, č. 5, 417-425.